

УДК 930-051 Заїкин:271.2-9-047.37(045)
DOI: 10.31651/2076-5908-2024-1-111-116

Денис ХОМЕНКО

аспірант, викладач кафедри історії України Черкаського національного
університету імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3369-9239>
e-mail: khomenko.denys2320@vu.cdu.edu.ua

ІСТОРИКО-ЦЕРКОВНА ПРОБЛЕМАТИКА У ДОСЛІДЖЕННЯХ В'ЯЧЕСЛАВА ЗАЙКИНА

Анотація. Метою статті є спроба висвітлення наукових студій В. Заїкина, присвячених дослідженню історії християнства на українських землях у середньовічну та модерну добу. **Наукова новизна.** Пропонована стаття є внеском у наукову реконструкцію інтелектуальної біографії В. Заїкина як історика церкви. Проаналізовано бачення історика причин поширення християнства в середньовічну добу. З'ясовано, що в дослідженнях ученого чільне місце відведено вивченню соборноправності української церкви та ролі братств у її становленні. Методологічну основу дослідження складають стратегії біографістики, загальнонаукового системного методу та аналіз різних фактографічних пластів, необхідних для конструювання інтелектуальної біографії В. Заїкина. Оригінальність дослідження полягає в комплексному аналізі опублікованого матеріалу та рукописної спадщини В. Заїкина з історії релігії та церкви на українських землях. **Висновки.** З'ясовано, що працях В. Заїкина з історії церкви знайшли відображення як загальні процеси розвитку релігійного життя що відбувалися в Україні та поза її межами протягом середньовічного та модерного періоду, так і досягнення окремих видатних представників релігійної та державної сфери цього періоду. Події релігійного життя в Україні В. Заїкин розглядав через призму національного відродження, високо оцінюючи перетворення в церковній царині що відбулися під час правління князів Володимира та Святослава й критикуючи церковну автокефалію періоду Української революції 1917–1921 рр., коли церква стала інструментом влади.

Ключові слова: В. Заїкин, історія релігії та церкви, інтелектуальна спадщина, історіографія, історико-церковна проблематика.

Denys KHOMENKO

PhD Student, Lecturer of the Department of Ukraine History of Bohdan Khmelnytsky
National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3369-9239>
e-mail: khomenko.denys2320@vu.cdu.edu.ua

HISTORICAL AND CHURCH ISSUES IN THE RESEARCH OF VYACHESLAV ZAYIKYN

Abstract. The aim of the article is to highlight the scientific studies of V. Zayikyn, dedicated to the research of the history of Christianity in Ukrainian lands during the medieval and modern periods. **Scientific novelty.** The proposed article contributes to the scientific reconstruction of the intellectual biography of V. Zayikyn as a church historian. The article analyzes the historian's view on the reasons for the spread of Christianity during the medieval period. It was found that the scholar's research prominently features the study of the conciliarism of the Ukrainian church and the role of brotherhoods in its formation. **The methodological basis** of the study consists of biographical strategies, the general scientific systematic method, and the analysis of various factual layers necessary for constructing the intellectual biography of V. Zayikyn. The originality of the research lies in the comprehensive analysis of V. Zayikyn's published material and manuscript heritage on the history of religion and the church in Ukrainian lands. **Conclusions.** It was revealed that V. Zayikyn's works on church history reflect both the general processes of the development of religious life that occurred in Ukraine and beyond during the medieval and modern periods, as well as the achievements of individual prominent figures in the religious and state spheres of this period. V. Zayikyn considered the events of religious life in Ukraine through the prism of national revival, highly appreciating the transformations in the church sphere that took place during the reign of Princes Volodymyr and Sviatoslav and criticizing the church autocephaly of the Ukrainian Revolution period of 1917–1921 when the church became an instrument of power.

Keywords: V. Zayikyn, history of religion and the church, intellectual heritage, historiography, historical and church issues.

Постановка проблеми. В'ячеслав Заїкин (1896–1941) – український історик, історіограф, різноманітні сфери наукової діяльності якого постійно переплітались. Проблематика досліджень з історії церкви на українських землях займає провідне місце в реконструкції інтелектуальної біографії вченого. Проте всебічний аналіз його здобутків, зокрема з погляду тематичної спрямованості та перетину історичних і церковних питань, залишається недостатньо дослідженим.

Мета. Пропонована розвідка покликана усунути цю прогалину шляхом історіографічного аналізу відповідних студій авторства В. Заїкина, з окремим акцентом на його трактуванні церковної історії та її впливі на ширші історичні наративи.

Аналіз останніх досліджень. Окреслена проблематика поки не знайшла належного комплексного висвітлення у наукових публікаціях, хоча спорадична історіографічна характеристика поглядів В. Заїкина на історико-церковну проблематику присутня у наукових розвідках І. Назарка [11], А. Портнова [12; 13], Л. Тимошенка [14; 15], М. Міроновича [1].

Виклад основного матеріалу. В. Заїкин чи не єдиний в українському інтелектуальному середовищі виразно протистояв концепції, яку А. Портнов умовно означив як «концепція специфіки українського православ'я» [12, с. 102]. Історик виводив її з народницької тези, мовляв, національною рисою українців є вільна стихія, індивідуалізм, нахил до необмеженої свободи й ультрадемократичного ладу, на противагу колективізму, схиланню перед вищою владою у росіян (вперше її подав М. Костомаров у «Двох руських народностях»). Цей схематичний образ двох відмінних національних ментальностей був спроектований і на церковну історію. Певні його елементи наявні в публікаціях В. Антоновича, розвинені О. Левицьким, концептуалізовані як програма церковних реформ у текстах А. Лотоцького, А. Річицького, І. Огієнка. Узагальнюючи їхні тези, В. Заїкин виокремлює три специфічні риси українського православ'я (які водночас є й головними відмінностями від православ'я російського типу), що їх відзначають названі автори: 1) широка й потужна участь світських людей (мирян) в управлінні Церквою; 2) соборноправність, тобто керівництво Церквою собором, з участю не лише єпископів, але й мирян; 3) виборність духовних осіб (від митрополита до дяка) як вияв «церковної демократії» [12, с. 103].

Аналізуючи джерела християнства на руських землях, В. Заїкин дотримується думки, що протягом кількох століть остаточному утвердженню нової релігії перешкождали постійні переселення різних племен у південно-руських степах і різні політичні обставини. Однак наприкінці VIII ст. поширення християнства серед слов'янських племен уже мало значний успіх. Аналізуючи епізод з «Життя Стефана Сурозького» він резюмує, що на рубежі VIII–IX ст. князь Бравлін (означений істориком як «перший руський князь») після походів на грецькі та вірменські колонії у Криму, разом зі своєю дружиною прийняв християнство. Наступний етап розвитку християнства дослідник відніс до князювання Аскольда, який, начебто, розпочав перебудову своєї держави, намагаючись наблизити її до тогочасних християнізованих країн. Втім, зустрівши опір реформам зі сторони киян-язичників, цим скористався новгородський князь-варяг Олег, правління якого означене науковцем як «епоха язичницької реакції» [4, с. 75].

Досліджуючи історію християнства на Русі періоду правління перших Рюриковичів, В. Заїкин виокремив за князювання Ігоря властивий характер «поганської Руської держави» [11, с. 32]. Джерела, зібрані істориком, зберегли дані про торговельний характер Русі, а війна з Візантією 941 р. мала забезпечити інтереси руської торгівлі в Константинополі, які візантійський уряд хотів обмежити [11, с. 32]. В історичній науці з'ясовано, як стверджує В. Заїкин, що «поширення християнства та християнської культури на Русі не було ділом тільки самого Володимира Великого. Св. князь Володимир Великий тільки остаточо утвердив християнську віру, яка почала була ширитися на руських землях значно давніше» [9, с. 2]. Характеризуючи становище християнської віри в руських землях середини X ст., зважаючи на візантійсько-руську ворожнечу 970-х рр., яка негативно відбилась на поширенні християнства, та завдяки успішному «покроку християнства з заходу на схід», загальна ситуація була вельми сприятливою для розвитку нової віри у Київській державі, особливо в часи Ярополка I, коли християнська релігія та культура ширилися на руських землях не з Візантії, а з християнського Заходу [10, с. 39].

Працював учений також і над дослідженням стосунків української церкви з Римом та Візантією у другій половині XI ст., присвятивши цій проблемі п'ять нарисів: Становище Української Церкви супроти Риму й Візантії за князювання Ізяслава I перед унією 1075–1078 рр.; Унія української Церкви з Римсько-Католицькою за кн. Ізяслава I: 1075–1078 рр.; Сповідник Унії Св. Стефан, єпископ Володимирський і галицький; Князь Ярополк – Петро, володар Волині й Галичини; Становище Української Церкви за часів князювання в Києві Всеволода I [17, арк. 30]

У листуванні з львівським громадським діячем і публіцистом О. Назаруком, В. Заїкин наводить власну (авторську) схему історії православної церкви Русі другої половини XI ст., виокремлюючи 9 різновекторних періодів: 1) 1051–1055 рр. – українська церква – автокефальна; 2) 1055–1072 рр. – період зверхності Візантії; 3) 1072–1073 рр. – псуються стосунки князя Ізяслава з митрополитом Георгієм (охарактеризований істориком як «крайній візантієць») і Константинополем, але у тому ж 1073 р. Ізяслава виганяють з Києва Святослав та Всеволод, тому до 1076 р. зберігається зверхність Візантії над руською церквою; 4) 1075 р. Ізяслав і його син Ярополк-Петро (вчений скрізь застосовує «Ярополк-Петро» подвійним ім'ям, щоб не плутати його з іншими Ярополками) вступає в унію з Римом; 5) 1076–1077 рр. Ізяслав повертається на Русь і влаштовує заходи до здійснення Унії, короткий час (до 1077 р.) Київська митрополія – в унії з Римом; 6) 1078 р. Ізяслав убитий, Стефан, ігумен Печерський, прихильник унії, з ганьбою вигнаний з монастиря, до 1091 рр. – руська церква знову під зверхністю Візантійського патріарха, але наприкінці 1080-х рр. починається її зближення із Заходом; 8) у 1091 р. Всеволод відновлює унію з Римо-Католицькою Церквою, яка була чинною до його смерті у 1093 р.; 8) по смерті Всеволода – становище із підпорядкуванням церкви розмите, хоча на початку XII ст. Київську кафедру посідає грек Никифор, супротивник Риму; тобто, й у XII ст. цілковитого, глибокого розриву ще немає [17, арк. 44].

Пропонована В. Заїкиним схема історії церкви Русі наводить складну та динамічну картину стосунків Київської митрополії з Візантією та Римом. Однак характеристика науковцем окремих періодів має дискусійний характер. Наприклад, твердження про автокефальний устрій церкви Русі періоду митрополита Іларіона (1051–1055 рр.) у сучасній історіографічній традиції є суперечливим. Так, історикиня О. Борисова візує, що загострення стосунків Русі з Константинополем спостерігається після настановлення у 1051 р. Іларіона митрополитом, а церква перебувала в стані «фактичної автокефалії» [2]. Натомість П. Гай-Нижник та О. Батрак висловлюють думку про наявність неофіційного дозволу від Константинополя на обрання київським митрополитом Іларіона, який мав не лише очолити реалізацію візантійських вимог [3, с. 153]. Запропонована схема містить також дискусійне твердження щодо унії київської митрополії з Римом за князювання Ізяслава. Зокрема, вказану концепцію не підтримував діаспорний історик М. Чубатий, резюмуючи, що для Папи Григорія VII виділення київської самоврядної провінції з орбіти впливу Константинопольського патріархату та підпорядкування її Риму унеможливило б подальші переговори з Візантією щодо майбутнього об'єднання церков [18, с. 386].

В. Заїкин присвятив окрему наукову розвідку «Участие светского элемента в церковном управлении» валідації ознак української церковної традиції. На підставі аналізу джерел та історичної традиції, історик твердить, що право вибору духовенства мирянами розвинулося саме в російській церкві й це підтвердив, зокрема, Стоглавий Собор 1551 р. Натомість на українських і білоруських землях панувало право землевласника на надання парафій і опіку над церквою. Цю традицію у своєрідний спосіб сприймає і міщанство, створюючи братства. Щодо соборноправності, то вона постає як вплив із Заходу. Вперше миряни з'являються на соборах української церкви у XV ст., більшу участь беруть у них лише від кінця XVI ст., тобто в часи найбільшого занепаду української церкви [13, с. 94]. Характеризуючи вищевказану працю В. Заїкина, сучасний дослідник Л. Тимошенко зауважує, що руська церква була також достатньо недемократичною, причому виявом засилля «світського елемента» в ній були не тільки братства. У зв'язку із загальною феодалізацією церкви, це знайшло відбиток передовсім у двох формах патронального права – королівському праві подавання і приватновласницькому патронаті. В окремому

розділі, присвяченому братствам, В. Заїкин аналізує міщанську природу братств. Їхня ставропігія стала вельми важливим і могутнім чинником церковного управління, але з погляду канонічного права це було «недоречністю». Такий стан призвів, зрештою, до вельми «несправедливих» наслідків (ішлося про стосунки братств з Г. Балабаном). Солідаризуючись із С. Голубевим, О. Левицьким та М. Грушевським, дослідник саме звідси виводив генезу унії. У підсумку, В. Заїкин уважав ставропігію апогеєм втручання світського елемента до сфери церковного управління – привівши церкву до унії, яка своїм «суспільним папізмом» завдала великої шкоди [15, с. 256]. Окремо В. Заїкин виділяє момент боротьби вищої церковної ієрархії із ставропігією братств, досліджуючи церковну політику українського релігійного діяча 60-х рр. XVII – початку XVIII ст., львівського єпископа Й. Шумлянського, який силовим методом захопив Успенську церкву Львова – головний осередок Львівського Ставропігійного братства [5, с. 9].

Аналізуючи питання походження братств у рефлексії В. Заїкина, важливо зазначити, що у колишній Речі Посполитій покровителями окремих сільських парафій вважалися власники маєтків, а у містах – міщани, організовані з кінця XVI ст. в церковні братства. А участь мирян у церковних справах впливала не з ідей реформаційного руху, які в той час активно поширювались Європою, а з традиційної для Східної Церкви «соборності». На переконання історика, така практика була не звичаєм, а церковним правом [1, с. 107].

Студіюючи проблематику церковної унії на українських землях, В. Заїкин виокремлює причину переходу православних єпископів під владу Римського Папи – реформи Константинопольського патріарха Ієремії, «які внесли дезорганізацію в церковне управління, обмежили владу митрополита й єпископів, викликали розвиток так зв. громадянського папізму, роздвоїли через утворення духовного екзархату висшу церковну владу у Київській Митрополії, установили таку аномалію, як контроль братств єпископами» [8, с. 384]. Також науковий інтерес представляє твердження історика про відсутність масових переходів православних до католицизму, натомість «дуже численні були переходи з православ'я на аріянізм, реформатство й т. п., а звідти вже на римо-католицтво» [8, с. 385]. Вдаючись до характеристики постаті К. Острозького на тлі унійних рухів, він наголошує, що головною причиною боротьби українського князя проти унії було прагнення зберегти величезний вплив і владу над церквою, які він міг утратити внаслідок успішної реалізації проекту унії [14, с. 54].

Працював учений і над складанням загального огляду історії церкви на українських землях та інших слов'янських територіях. Вивчаючи ці питання з релігійно-історіософського погляду, В. Заїкин розділив у структурі православної церкви XX ст. два умовні табори: «російський» – залишався вірним духові, традиціям і канонам Православної церкви та «український» («антиканонічний») – з виразним ухиленням у бік модернізму, з виставленням національно-політичних тенденцій над усе, з трактуванням церковних справ як засобів для досягнення національно-політичних завдань (крім іншого, В. Заїкин розглядав ставлення деяких діячів УНР до церкви як до засобу національної політики, називаючи це «засобом національної політики, а не церквою») [16, арк. 3]. Застерігаючи поглинання церкви державою, науковець висловлював занепокоєння, що подібна ситуація може викликати небезпеку, коли місцева влада намагатиметься підпорядкувати церкву собі як знаряддя політики. Яскравим прикладом такого поневолення, на думку історика, була Російська православна церква синодального періоду [6, с. 227]. Водночас інтелектуал підтримував й ідею самостійності церкви, відносячи перші спроби автокефалії до XI ст. Адже вже від останніх років князювання Ярослава Мудрого можемо бачити енергійне прагнення частини духовенства до незалежності Руської церкви від Константинопольського патріархату та надання їй широкої автокефалії, яку церква мала за часів Володимира Великого, коли вона тільки постала, за участі та згоди Константинопольського та Македонсько-Болгарського патріархів, а також Папи Римського, та переведення її в автокефальну архієпископію, «рівнорядно з інш. східними патріархатами та автокеф. архієпископіями» [7, с. 198].

Висновки. Отже, у працях В. Заїкина з історії церкви знайшли відображення як загальні процеси розвитку релігійного життя, що відбувалися в Україні та поза її межами

протягом середньовічного та модерного періодів, так і досягнення окремих видатних представників релігійної та державної сфери. Події релігійного життя в Україні В. Заїкин розглядав через призму національного відродження, високо оцінюючи перетворення в церковній царині, що відбулися в часи Володимира та Ярослава, й критикуючи церковну автокефалію періоду Української революції 1917–1921 рр., коли церква стала інструментом влади. У студіях щодо генези церковної унії XVI ст. науковець подає кілька причин унійного руху: внутрішню – ставропігія православних церковних братств, яка на початок століття стала рушійним чинником церковного управління, диктуючи свої умови вищому духовництву, та зовнішню – реформи патріарха Ієремії щодо обмеження влади митрополита внесли дезорганізацію в церковне управління та посприяли встановленню контролю братств над єпископами.

Разом із тим, комплексне дослідження наукової та громадсько-політичної діяльності В. Заїкина досі не проводилося. Не простежувалася еволюція поглядів науковця на окремі віхи української історії. Значна кількість наукових праць вченого з різних періодів української історії не увійшла в науковий обіг. Відтак аналіз останніх може скласти основу для повнішого залучення наукової спадщини вченого для більш детальної реконструкції окремих періодів української минувшини, а розгляд його наукової та громадської діяльності доповнить ті питання, що потребують уточнення.

Список літератури

1. Mironowicz M. Spor o genezę bractw cerkiewnych w literaturze historycznej. *Białostockie Teki Historyczne*. 2017. Vol. 15. P. 97–118. DOI: 10.15290/bth.2017.15.05.
2. Борисова О. Релігійний чинник у геополітичних устремліннях еліт України в добу Середньовіччя. Луганськ: Вид-во ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2010. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Borysova_Olha.
3. Гай-Нижник П., Батрак О. Догматика віри в Кафолічній Церкві й запровадження християнства у Давній Русі (кінець IX – середина XI ст.). Нарис історико-герменевтичної інтерпретації. Київ: «МП Леся», 2015. 278 с.
4. Заїкин В. Князь Ярополк Святославович – католический государь Руси. *Китеж*, 1929. № 5–6. С. 74–90.
5. Заїкин В. Еп. Иосиф Шумлянский и Ставропигия: несколько данных для характеристики еп. И. Шумлянского и его столкновения с Львовской Ставропигией в 1700 г. Львов: Типографія Ставропигійського інститута, 1935. 16 с.
6. Заїкин В. З історії католицької ідеї в Східній Україні в середині XIX в. *Записки чину св. Василя Великого*. 1928. Т. III. Вип. 1"2. С. 224–243.
7. Заїкин В. Преп. Стефан, еп. Володимирський і Галицький та його відношення до зєдинення Руської Православної Церкви з Римсько-Католицькою в останній чверті XI в. *Записки чина св. Василя Великого*. 1930. Т. III. Вип. 3–4. С. 190–203.
8. Заїкин В. [Рец.] Lewicki Kazimierz: Książę Konstanty Ostrogi a unja brzeska 1596 r. – Lwów, 1933. *Записки чину св. Василя Великого*. 1935. Т. VI, Вип. 1–2. С. 382–385.
9. Заїкин В. Початки християнства на Київській Русі-Україні. *Нова зоря*. 1928. Ч. 59. 5 серп. С. 2–3.
10. Заїкин В. Християнство на Україні за часів Ярополка I (969–979). *Записки чину св. Василя Великого*. 1928. Т. III, Вип. 1–2. С. 1–40.
11. Назарко І. Святий Володимир Великий Володар і Хреститель Руси-України. Рим: ОО. Василіяни, 1954. 257 с.
12. Портнов А. В'ячеслав Заїкин: історик із багатьма обличчями. *Збірник Харківського історико-філологічного товариства*. 2004. № 10. С. 89–112.
13. Портнов А. Науково-освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919–1939): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Львів, 2005. 145 с.
14. Тимошенко Л. Виняткова роль князя В.-К. Острозького в православній церкві (формування уявлень, східна еклєзіальна ідентичність та магнатська протекція в умовах рїчпосполитського права патронату). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2009. Вип. XIII. С. 53–77.
15. Тимошенко Л. Ставропігія церковних братств у контексті Берестейської унії. Історіографічний аспект. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Зб. наук. праць*. 2007. Вип. 15. С. 250–267.

16. Центральний державний історичний архів України у м. Львів. Ф. 357. Крип'якевич Іван Петрович (1886–1967). Оп. 1. Спр. 21. Листи Загайкевича В., Заїкина В., Залізняка В. та Івашківа М. до Крип'якевича І. 70 арк.
17. Центральний державний історичний архів України у м. Львів. Ф. 359. Назарук Осип (1883–1940), адвокат, журналіст і публіцист, письменник, громадський і політичний діяч. Оп. 1. Спр. 251. Листи Заїкина В. і Заїкиної О. до Назарука О. 96 арк.
18. Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні. Ч. I (від початку до 1353). Т. 1. Рим; Нью-Йорк: Вид-во УКУ, 1965. 816 с.

References

1. Mironowicz, M. (2017). A dispute about the origin of Orthodox Brotherhoods in the historical literature. *Białostockie Teki Historyczne [Białystok Historical File]*, 15, 97–118. DOI: 10.15290/bth.2017.15.05 [in Polish].
2. Borisova, O. (2010). A religious factor is in geopolitical aspirations of elites of Ukraine in time of dark Ages. *Lugansk* [in Ukrainian].
3. Hai-Nyzhnyk, P., Batrak, O. (2015). Dogmatic faith in the catholic church and of Christianity in ancient (end of 9th – the middle of 11th. centuries). Sketch of historical and hermeneutic interpretation. *Kyiv* [in Ukrainian].
4. Zayikyn, V. (1929). Prince Yaropolk Svyatoslavovich – The Catholic Ruler of Rus. *Kitezha*, 5–6, 74–90 [in Russian].
5. Zayikyn, V. (1935). Bishop Yosyf Shumlyansky and the Stauropegion: Some Data for the Characterization of Bishop Y. Shumlyansky and His Conflict with the Lviv Stauropegion in 1700. *Lviv* [in Russian].
6. Zayikyn, V. (1930). From the history of the Catholic idea in Eastern Ukraine in the middle of the 19th century. *Zapysky Chyna sv. Vasyliya Velykoho [Analecta Ordinis S. Basilii Magni]*, 3, 224–243 [in Ukrainian].
7. Zayikyn, V. (1930). Rev. Stefan, Bishop of Volodymyr and Galicia and his attitude to unification of the Russian Orthodox Church and the Roman Catholic Church in the last quarter of the 11th century. *Zapysky Chyna sv. Vasyliya Velykoho [Analecta Ordinis S. Basilii Magni]*, 3, 190–204 [in Ukrainian].
8. Zayikyn, V. (1935). [Review on] K. Levitsky Prince Konstanty Ostrogski and the Union of Brest in 1596. *Lviv, 1933. Zapysky Chyna sv. Vasyliya Velykoho [Analecta Ordinis S. Basilii Magni]*, 4, 382–385 [in Ukrainian].
9. Zayikyn, V. (1928). The Beginnings of Christianity in Kievan Rus-Ukraine. *Nova Zorya [New Dawn]*, 59, 2–3 [in Ukrainian].
10. Zayikyn, V. (1930). Christianity in Ukraine during the time of Yaropolk I (969–979). *Zapysky Chyna sv. Vasyliya Velykoho [Analecta Ordinis S. Basilii Magni]*, 3, 1–40 [in Ukrainian].
11. Nazarko, I. (1954). Saint Volodymyr the Great, Ruler and Baptizer of Rus-Ukraine. Rome [in Ukrainian].
12. Portnov, A. (2004). Viacheslav Zayikyn: a historian with many faces. *Zbirnyk Kharkivskoho istoryko-filolohichnoho tovarystva [Collection of the Kharkiv Historical and Philological Society]*, 10, 89–112 [in Ukrainian].
13. Portnov, A. (2005). Scientific and Educational Activities of Ukrainian Emigration in inter-war Poland, 1919–1939. PhD dissertation (history). *Lviv* [in Ukrainian].
14. Tymoshenko, L. (2009). The exclusive role of the Prince V.-K. Ostrogskiy in the Orthodox Church (the formation of ideas, the eastern ecclesiastical identity and the magnate patronage by the right of patronage in the Polish–Lithuanian Commonwealth). *Drohobyskyi krayeznavchyy zbirnyk [Drohobych Regional Studies]*, 13, 53–77 [in Ukrainian].
15. Tymoshenko, L. (2007). The Stauropegion of Church Brotherhoods in the Context of the Union of Brest. Historiographical Aspect. *Ukrayina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist [Ukraine: Cultural Heritage, National Consciousness, Statehood]*, 15, 250–267 [in Ukrainian].
16. Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv. Fund 357. Krypyakevych Ivan Petrovych (1886–1967). Inv. 1. File 251. Letters of Zahaikevych V., Zayikyn V., Zaliznyak V. and Ivashkiv M. to Krypyakevych I. [in Ukrainian].
17. Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv. Fund 359. Nazaruk Osyp (1883–1940), lawyer, journalist and publicist, writer, public and political figure. Inv. 1. File 251. Letters of Zayikyn V. and Zayikyina O. to Nazaruk O. [in Ukrainian].
18. Chubaty, M. (1965). History of Christianity in Rus-Ukraine. Part I (from the Beginning to 1353). Vol. 1. Rome; New York [in Ukrainian].

Надійшла до редакції / Received: 30.05.2024
Схвалено до друку / Accepted: 17.06.2024